

Культурна політика як один із зовнішньополітичних інструментів французької дипломатії

Юлія ДРАЧ,
студентка ІV курсу Інституту
міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

В історії людства Друга світова війна стала поворотним пунктом, який змінив долі не лише окремих народів та країн, а й цілих континентів. Відповідно, однією з відмітних рис другої половини ХХ століття можна назвати ліквідацію колоніальної системи та виникнення десятків нових незалежних держав, особливо в Африці, де найяскравіше спостерігалися піднесення національно-визвольного руху, боротьба за незалежність, відкритість і рівноправ'я. Зміна співвідношення сил у світі позбавила метрополії можливості використовувати звичні для доколоніального панування інструменти політики. В умовах розпаду колоніальних систем стало очевидним: старі методи вибудовування відносин із залежними територіями не могли слугувати базою для налагодження різнопланових стосунків із новими незалежними країнами.

9

Особливо це стосувалося Франції, котра не могла запропонувати колишнім залежним територіям того, що пропонували Велика Британія та США, адже її економіка в перші десятиліття після Другої світової війни перебувала не в найкращому стані, а до економічних проблем дедалі частіше додавалися й політичні. Отже, Франція не приховувала меркантильної зацікавленості в багатствах нових незалежних країн, бо нерідко забезпечувала сповна статті власного експорту та імпорту лише завдяки колишнім колоніям. До того ж втрата статусу держави з глобальними геополітичними інтересами стала б для неї кінцем усіх сподівань на відновлення могутності.

Тож на хвилі піднесення ідей гуманності й відкидання експлуататорського минулого особливої ваги набуло поширення нових, «нетрадиційних» методів експансії та привернення на свій бік держав третього світу – зокрема, провадження культурної політики.

Президент Ш. де Голль не дарма назвав культурну складову «історичним покликом» Франції [1]. Адже, по-перше, необхідно було створити образ Франції як надійного, виняткового, уважного партнера, здатного надавати підтримку та йти на компроміс і, по-друге, забезпечити розвиток відносин на рівних умовах. Усе це дає змогу говорити про часте застосування в повоєнній Франції елементів «м'якої сили».

Хоча термін «м'яка сила» запроваджено американським ученим Дж. Наєм лише в 90-х роках ХХ століття, можна з упевненістю стверджувати: елементи несилізової взаємодії були завжди присутні в міжнародних відносинах. «М'яка сила» виникає тоді, коли міжнародний актор набуває здатності привертати на свій бік інших суб'єктів світової політики шляхом поширення власної культури, політичних ідеалів, програм та ідеології [9].

Тож не дивно, що Франція звернулася до свого культурного потенціалу саме в такий складний і суперечливий період історії. Адже найголовнішим для нових незалежних країн на початковому етапі їхнього існування стало створення консолідованого суспільства, більш-менш стабільної політичної системи, збереження культурно-історичної ідентичності, що, у свою чергу, поєднувалося з потребою розв'язання ключових економічних і політичних проблем.

Позаяк Франція фактично була обмежена у виборі зовнішньополітичних засобів впливу, актуальності в міжнародних контактах набула культурна політика, як найвлучніший засіб «м'якої сили». Хоч і не завжди явно, проте

вона також впливає на економічні, політичні, соціальні взаємодії між акторами. Тож утілення в життя продуманої стратегії культурної політики стає однією з основ збалансованої дипломатичної діяльності провідних держав.

Проте слід зазначити, що використання несилізових методів взаємодії не було новаторством у зовнішній політиці Франції. За словами дослідника цієї проблематики Жана-Мішеля Джиана, культурна політика є, власне, винаходом французької нації [5]. Упродовж XVII–XIX століть Франція, без перебільшення, була одним із європейських і світових гегемонів. У XVII столітті французька мова витісняє латину з дипломатичного вжитку, Париж стає центром торговельних, економічних, політичних, культурних зв'язків. Французька культура, наука, кухня, ідеали французьких діячів неабияк цінуються й обговорюються за кордоном. А з формуванням Французької імперії такі механізми впливу закріплюються інституціонально.

Культурна політика Франції вирізняється не лише тривалою історією, а й високим рівнем фінансування та залученням державних структур до процесу культурної експансії. Перші ініціативи щодо поширення діяльності у сфері культури за межі Франції пов'язані з розвитком французької колоніальної системи та утвердженням Франції як другої після Великої Британії метрополії. Так, створення Всесвітнього єврейського союзу (заснований 1860 року), метою якого було фінансування та управління школами, зокрема й у країнах Північної Африки й Французького інституту (заснований 1880 року в Каїрі) стали першими спробами поширення французької мови та культури на Африканському континенті [8].

Конституція ІV Республіки (1946–1958 рр.) започаткувала принципово новий етап державної політики щодо культури. Засадничі положення її преамбули було пізніше відтворено й у Конституції V Республіки, проголошеній Ш. де Голлем у 1958 році: «Держава гарантує дітям і дорослим доступ до освіти, професійної підготовки і культури». Ця теза остаточно закріпила за Францією відповідальну місію республіканської держави в галузі культури. Найважливіша ж віха розвитку культурної політики Франції – заснування 1959 року за рішенням президента де Голля першого в країні Міністерства у справах культури [3].

Франція є своєрідною країною – зразком того, як у сучасних умовах можна створити систему координації культурної політики за допомогою державних органів. За словами міністра закордонних справ Франції Б. Кушнера,

«у сучасну епоху саме використання «м'якої сили», яка передбачає культурний вплив, обмін знаннями, ідеями, уявленнями, становить сферу взаємодії, що поступово нівелює вплив економічної та військової могутності» [6].

»Основним стовпом» культурної політики Франції є Альянс Франсез (АФ) – культурно-просвітницька некомерційна громадська організація, яка діє за підтримки посольств Франції у різних країнах світу. АФ було створено 21 липня 1881 року за ініціативою французького дипломата Поля Камбона. Основною місією АФ стало поширення французької мови у світі; сприяння вивченню французької як другої мови; поширення відомостей про французьку культуру за кордоном (на час заснування АФ – ідей філософів доби Просвітництва, зокрема в залежності від Франції країнах, які входили до складу Французької колоніальної імперії, що формувалася).

На сучасному етапі ініціативи АФ є складовою діяльності МЗС Франції, являючи собою єдину мережу культурних установ (інститутів, центрів) Франції за кордоном. АФ ставить перед собою такі завдання:

- співробітництво в галузі освіти, мови та культури;
- поширення французької мови на всіх територіях, де організація розвиває свою діяльність;
- згуртування всіх охочих поліпшити знання французької мови та культури Франції;
- розвиток культурних обмінів, що сприяють зближенню культур.

Нині Альянс Франсез має 1072 представництва в 146 країнах, де навчається близько 500 000 студентів [4].

Цікавим є й економічний вимір культурної політики Франції за кордоном. Лише на території країни в цій сфері працюють понад 430 тисяч службовців, тобто більш як 2 відсотки активного населення. Бюджет Міністерства у справах культури на 2011 рік становить 7,5 млрд. євро (до того ж ця сума не охоплює діяльності АФ, бо він фінансується з бюджету МЗС) [7].

Проте мозаїка діяльності Франції у сфері культури в країнах, що розвиваються, – збереження ролі французької мови в громадському і культурному житті держав, декларування моральної та інтелектуальної солідарності, розвиток радіо, телебачення та мережі Інтернет, максимальна увага до освіти (зокрема, африканські вищі навчальні заклади та дипломи прирівнюються до французьких, ректори і викладачі університетів держав Африки призначаються за рішенням їх національних урядів та французького керівництва; студенти активно залучаються до програм обміну з колишньою метрополією), спільні заходи, гастролі провідних зірок сучасності, залучення політичного керівництва до співпраці – у поєднанні з чималими вливаннями капіталів, корупційними схемами, інвоєю» дипломатією, численними військовими базами вилітається в алгоритм не такого вже й «м'якого» співробітництва. Тож заяви президента держави Ніколя Саркозі про відмову Франції від ролі «жандарма Африки» є просто новими гарними обіцянками [2].

Постає питання ефективності таких витрат на культурну політику, адже, згідно зі статистичними даними, останні тридцять років Франція, хоч і поступово, але невпинно втрачає позиції у світі. Зокрема, французька мова перестала бути виключною мовою дипломатичних контактів. Дедалі частіше переговори, зустрічі, конференції навіть у самій Франції проводяться англійською, яка, до того ж, витісняє французьку й зі сфери офіційного міжнародного документотворення. Згідно зі статистикою, за частотою вживання французька мова посідає лише 13-те місце в світі. 80% інформації, яка щодня надходить до мережі Інтернет, надається англійською мовою, а з решти 20% на французьку припадає лише 5% [10].

Н. Саркозі пояснює занепад французької культурної політики тим, що «колишній колективізм замінили індивідуалізм, анархізм, егоїзм, надмірна лібералізація та вільна конкуренція на тлі послаблення загальної ролі державної влади у міжнародних процесах». Для того, щоб покращити імідж Франції як держави «загального добробуту», Н. Саркозі пропонує глибоко реформувати систему соціального захисту, прищеплювати у процесі навчання патріотизм та інтерес до культурної спадщини й різноманітності Франції, стимулювати обмін збутками французької культури на глобальному рівні [10].

Однак за п'ятдесят років неокolonіальної історії Франція так і не спромоглася змінити структуру своєї зовнішньої політики. За умов, коли дедалі яскравіше проявляються негативні егоїстичні тенденції відносин держави з колишніми колоніями, Франція ризикує втратити міцні геополітичні позиції. Дедалі чіткіше виявляється бажання країн, що розвиваються, підсилювати власну цивілізаційну ідентичність (іще один вияв «зіткнення цивілізацій»?), посилюється прагнення до економічної самостійності, а їхнє об'єднання за регіональною ознакою ставить нові виклики перед концепцією «м'якої сили». Виходить, щоб висувати претензії на світову гегемонію в культурній сфері, недостатньо мати лише історично визнаний культурний потенціал, спиратися на солідарність за мовною ознакою та безоглядну прихильність молодих держав до великодушної метрополії, яка подарувала свободу. Головна проблема культурної політики Франції – її безальтернативність. На жаль, інструменти, які діяли безвідмовно в 60–70 роках ХХ століття, вже не є конкурентоспроможними в новому тисячолітті.

Хоча й можна стверджувати, що Франція досягла своєї мети (колишні залежні країни залишилися в ареалі впливу метрополії), дедалі частіше в політичних колах Франції йдеться про необхідність розвивати відносини й з іншими країнами – наприклад, колишніми колоніями Великої Британії. І це не просто черговий розподіл сфер впливу. Найімовірніше, Франція вичерпала (точніше, надміру використала) свій потенціал культурно-політичного гегемона у традиційному географічному вимірі. Активна культурна політика та піднесення ідеалізованого образу Франції як «держави загального добробуту» (окрім суто економічної вигоди від діяльності французьких компаній за кордоном) принесли й негативні плоди: проблему міграції, до того ж здебільшого нелегальної, через яку країна, що завжди була носієм культури, освіченості, демократії та толерантності ризикує перетворитися на таку, в якій проживатиме більше вихідців з арабського та африканського світу, ніж самих французів; звичку урядів нерозвинених країн покладати надмірні сподівання на Францію, які вона навряд чи зможе реалізувати.

Не варто, звісно, відкидати можливість застосування потенціалу культурного співробітництва як інструменту прихованого тиску. Загалом Франція має всі ресурси для реалізації свого зовнішньополітичного впливу. Необхідно лише додати гнучкості та варіативності компонентам її геополітичної стратегії в сучасних реаліях.

Джерела

1. *Георгиев Э. Г.* Африканская политика Франции. – М., 1988. – Ст. 41–42.
2. *Гусев Д.* Франция и Африка: новые отношения или старые привычки? [Електронний ресурс]. – <http://www.russian.rfi.fr/frantsiya/20100531-frantsiya-i-afrika-novye-otnosheniya-ili-starye-priyuchki/>
3. *Косенко С. И.* Европейские параметры современной культурной политики Франции: Автореф. дис. ... канд. полит. наук. – М., 2007.
4. Alliance Française. Qui sommes-nous? [Електронний ресурс]. – <http://www.alliancefr.org/sommes-nous>
5. *Djian J.-M.* La Politique culturelle, la fin d'un mythe. – Gallimard, 2005. – p. 9.
6. *Kouchner B.* La diplomatie est un art qui doit être inventé [Електронний ресурс]. – <http://fr.radio86.com/articles-de-medias-chinois/bernard-kouchner-la-diplomatie-est-un-art-qui-doit-etre-invente>
7. Le budget 2011 du ministère de la culture et de la communication. [Електронний ресурс]. – <http://www.culture.gouv.fr/mcc/Le-ministere/Budget/Articles/Le-budget-2011-du-ministere-de-la-culture-et-de-la-communication/>
8. *Raymond J.-F.* Notes et études documentaires. – Paris: La Documentation française, 2000. – P. 129.
9. Soft power, или «мягкая сила» государства / Альманах «Восток». – Вып. № 5 (41). – 2006, дек. [Електронний ресурс]. – http://www.situation.ru/app/j_art_1165.htm